

UDK: 801.54:808.62
Izvorni znanstveni članak
Primitljeno: 6/1988

Marija Znika

Zavod za jezik IFF, Zagreb

PRILOG ANALIZI SEMANTIČKE ZALIHOSTI

U radu se analizira odnos složivosti značenja između riječi koja stoji za atribut i leksičkoga značenja riječi uz koju se taj atribut uvrštava. Otkrivaju se granice unutar kojih se kreće zalihost na semantičkoj razini.

0. Na primjeru atributa¹ pokušat ću u ovome radu analizirati neke aspekte semantičke zalihosti, zapravo neke vrste semantičke zalihosti koje mogu imati implikacija i na sintaktičkom planu, pa onda i u komunikaciji, pokazujući koliko sintaksa može biti ovisna o semantici.

0.1. Istraživanja u sintaksi i semantici pokazala su da između tih dviju disciplina postoji čitav niz skrovitih veza i zavisnosti koje su ostale neopisane, a koje su važne, ako želimo neki sustav znakova kakav je jezik dobro opisati i ako ga ne želimo promatrati samo kao apstraktan sustav znakova nego i kao sredstvo međuljudske komunikacije. Pretpostavka tako zamišljenom opisu jezičnoga sustava jesu zasebna istraživanja sintakse i semantike. Ona su nužna da bi se unutar posebnosti svake od njih vidjelo kolika je njihova moguća samostalnost, a kolika ovisnost. »Valjan sintaktički opis nije moguć, ako se u nj ne uključe i semantička gledišta.«²

1. U novije se vrijeme sintaksa definira kao dio lingvistike »koji proučava jezične jedinice više od razine riječi — skupove riječi ili sintagme, rečenice i diskurs — i to uglavnom na planu jezičnog izraza, ali kao i u morfologiji, njezini su objekti jezični znakovi (i to kompleksni), pa sintaktičko istraživanje nerijetko zadire i u domenu plana jezičnoga sadržaja.«³ Ili: »Sva je sintaksa usmjerena prema rečenici i bavi se njome s raznih gledišta. Po tome je rečenica glavna sintaktička jedinica. Bitna joj je osobina završenost. O tome što je ona zapravo spore se jezikoslovci već dugo i još uvijek nisu s time načistu.«⁴ Isti autor na drugome mjesti veli ovo: »Riječi i rečenice upravo su kao žarišta u kojima se usredotočuju i utvrđuju veze između izraza i sadržaja. Upravo zato je sintaksa središnja disciplina jezične znanosti. Ona se bavi riječima i rečenicama: time kako se riječi slažu u rečenice, od-

¹ Razmatrajući u radu »Odnos atribucije i predikacije« mogućnost zamjene atribucije predikacijom, uočila sam i opisala neke vrste semantički obavezne atribucije. Taj sam dio rukopisa dovršila u ljeto 1977, a cijeli je rad dovršen 1983, i primitljen 1985. za tisak u Znanstvenoj biblioteci HFD-a.

O međusobnoj zavisnosti sintakse i semantike usporedi R. Katičić, Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, JAZU i Globus, Zagreb 1986. Nekima od takvih tipova atributa pozabavila se M. Ivić u radu: »O semantičkim okolnostima od kojih zavisi obavezna determinacija kvalifikativnog tipa«, Lingvistički ogledi, Prosveta, Beograd 1983, str. 189—196.

² R. Katičić, Sintaksa, str. 24.

³ D. Škiljan, Pogled u lingvistiku, ŠK, Zagreb 1980, str. 112.

⁴ R. Katičić, Sintaksa str. 14.

nosno kako se rečenice sastoje od riječi.«⁵ Drugi autor definira sintaksu ovako: »Sintaksa je, kratko rečeno, nauka o rečenicama, o njihovim delovima i njihovim vezama u kojima se javljaju i o međusobnim odnosima, kao i o različitim oblicima reči u kojima se one s određenim funkcijama u rečenici upotrebljavaju. Jednom reču, predmet sintakse su rečenice.«⁶

2. Napisane rečenice jesu nizovi riječi u kojima se vidi što stoji na prvome mjestu u nizu, a što na drugim mjestima. U nekim jezicima važna je zalihost mjesta u nizu. Po mjestu riječi u nizu zaključuje se onda o njezinoj sintaktičkoj funkciji. Za jezike poput našega naniznost rečenice nije njezino najvažnije svojstvo. Za jezike poput našega presudni su pri stvaranju rečenice drugačiji odnosi: odnosi zalihosti gramatičkih svojstava jedne riječi prema drugoj, tj. pretkazivost gramatičkih svojstava jedne riječi po gramatičkim svojstvima druge riječi. U odnosima zalihosti unutar rečenice razlikuje se zalihost sintaktičkih kategorija (subjekta, objekta, adverbne oznake i predikata⁷) i zalihost morfoloških^{7a} kategorija riječi koje stoje za neke sintaktičke kategorije. Prihvaćamo model po kojemu je predikat temeljna sintaktička kategorija u rečenici⁸ u odnosu na koju su ostale sintaktičke kategorije zalihosne jer su po njemu pretkazive: on omogućuje njihovo uvrštavanje. Kako se u funkciju sintaktičkih kategorija uvrštavaju riječi koje svojim morfološkim oznakama izriču neke morfološke kategorije, nužno je da među morfološkim kategorijama takvih riječi u rečenici postoje odnosi zalihosti. Zalihost morfoloških kategorija među riječima u rečenici i jest predmetom sintaktičke analize. Po leksičkom entitetu predikatnoga⁹ glagola objektu je pretkaziv samo padež. Svakom je subjektu po bilo kojem predikatu pretkaziv padež nominativa, a po pojedinom predikatu pretkazivi su mu padež, lice i broj. Po morfološkim kategorijama nekih predikatnih riječi pretkaziv je subjekt i rod:

Dijete je bolesno. (srednji rod),

odnosno može se uzeti da se pridjevske predikatne riječi usklađuju sa subjektom u rodu:

Kuća je nova.

Avioni su odletjeli.

Adverbnost se oznaka najslobodnije uvrštava u rečenicu: za uvrštavanje neke riječi u tu funkciju dovoljno je da postoji predikat. Ipak se i adverbnoj oznaci postavljaju neka ograničenja. Ona se mora semantički interpretirati, tj. ovjeriti kao semantički sukladna uz svoj predikat, zapravo uz riječ koja stoji za predikat. U rečenicu *Sava teče* moguće je uvrstiti adverbnu oznaku *uzbrdo*, ali takva AO nije semantički prikladna uz predikat *teče* jer nešto (*rijeka*) ne teče *uzbrdo*. Po tome što se kao sintaktička kategorija mora semantički interpretirati, adverbna je oznaka pogodna da se pokažu posebne vrste povezanosti semantike i sintakse.

3. Semantika se definira najopćenitije kao »ona lingvistička disciplina koja izučava plan jezičnog sadržaja, na svim njegovim razinama, od morfema, preko

⁵ R. Katičić, Jezikoslovni ogledi, ŠK, Zagreb 1971, str. 68.

⁶ M. Stevanović, Savremeni srpskohrvatski jezik, knj. II, Naučna knjiga, Beograd 1969, str. 2.

⁷ Skraćeno: S, O, AO i P.

^{7a} »... unutrašnje članjenje rečenice na rečenične dijelove zapravo je zalihosna obavijest o morfološkim kategorijama kao rod, broj i padež...«. Katičić, Ogledi, str. 92.

⁸ R. Katičić, Sintaksa, str. 35.

⁹ R. Katičić, Sintaksa, str. 84. M. Znika, Odnos atribucije i predikacije, str. 30.

riječi i sintagme, do rečenice i diskursa. ... Naziv semantika za znanost o jezičnim značenjima potječe iz jednog djela francuskog lingvиста Michela Bréala iz 1883.«¹⁰ Druga je moguća definicija semantike ova: »Semantika je nauka o jezičnim sadržajima. Ime joj je grčko: *σημαντική* (*sēmantikē*). Izvedeno je od grčkoga glagola *σημαίνω* (*sēmaínō*) 'označivati, znamenovati'. Po tome je ona unutar jezikoslovlja nauka o značenju.«¹¹

4. Svaka rečenica da bi bila rečenicom mora biti organizirana po gramatičkim pravilima koja vrijede u svakom pojedinom jeziku. To znači da ona mora imati svoje gramatičko ustrojstvo. Ali, riječi u rečenicu unose i svoje sadržaje i time stvaraju rečenični sadržaj. Sadržaji riječi u rečenicama razlikuju se, ali se u odnosima među njima mogu prepoznati neki odnosi kao konstante. Ti odnosi koji nastaju po rečeničnom sadržaju predmet su analize sadržajnog ustrojstva¹² rečenice. Svaka rečenica nosi i neku obavijest, makar količina te obavijesti bila ravna nuli. I ta obavijest mora biti nekako organizirana. Tako se može govoriti i govori se i o obavijesnom ustrojstvu rečenice.¹³ Gramatičko, sadržajno i obavijesno ustrojstvo rečenice načelno su razlučeni, kao i njihove jedinice, iako se u praksi neke jedinice tih ustrojstava mogu poklapati.

Nas će ovdje prvenstveno zanimati značenjski odnos među riječima koje stoje za neke sintaktičke kategorije i njegov utjecaj na količinu semantičke obavijesti u rečenici, a narav samih sintaktičkih kategorija ostavljamo po strani.

5. Riječi što se uvrštavaju u rečenicu unose u nju i svoje značenje: leksičko i gramatičko. Leksičko je značenje riječi¹⁴ individualno. Ono odražava odnose što vladaju u nejezičnoj stvarnosti. Gramatičko značenje riječi objedinjuje riječi na osnovi općih osobina njihove semantike i na osnovi tih općih osobina one se svrstavaju u gramatičke razrede. Za proizvodnju smislenih i obavijesnih rečenica važno je da rečenica bude gramatički pa otuda i sintaktički ovjerena, korektna, i da bude obavijesna. Da bi rečenica bila obavijesna i da bi iz suodnosa riječi u rečenici rezultirala maksimalna obavijest, nužno je da bude ispunjen uvjet smislenosti, što znači da neka rečenica bude smisljena, jer samo smisljena obavijest može biti upotrebljiva. Pri tome je sintaktička korektnost rečenice uvjet, a ne garancija njezine smislenosti.

Generativna je gramatika upozorila na tip rečenica koje su i sintaktički ovjerene (gramatikalne), ali su besmisljene zbog međusobnog odnosa sadržaja riječi koje stoje za neke sintaktičke kategorije:¹⁵

- a) *Bezbojne zelene ideje spavaju bijesno.*
Colorless green ideas sleep furiously.

N. Chomsky, *Syntactic Structures*, str. 15

¹⁰ D. Škiljan, *Pogled*, str. 122.

¹¹ R. Katičić, *Sintaksa*, str. 24.

¹² R. Katičić, *Semantičko članjenje rečenice, predavanje održano u Zagrebačkom lingvističkom krugu 7. svibnja 1974.* i *Sintaksa*, str. 24—32.

¹³ O obavijesnom ustrojstvu rečenice vidi: R. Katičić, *Ogledi*, str. 80—87, *Sintaksa* str. 21—24 i rad J. Silića, *Red riječi s gledišta aktualnog raščlanjivanja rečenice*, *Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista*, Zagreb 1977, str. 87—127, gdje se iscrpno navodi relevantna literatura.

¹⁴ D. N. Šmel'ev, *Sovremennyj russkij jazyk (leksika)*, *Prosvješćenje*, Moskva 1977, str. 216—217.

¹⁵ N. Chomsky, *Syntactic Structures*, Mouton, The Hague-Paris, 1957, IX. izd. 1971, str. 15.

Među takve primjere može se uvrstiti i naš:

b) *To je kvadratna kugla.*

Po leksičkom se značenju uzajamno isključuju riječi *bezbojne* i *zelene*, s jedne strane, i *ideje*, s druge strane. Isto tako leksička značenja riječi *kvadratna* i riječi *kugla*¹⁶ stoje u odnosu leksičkosemantičke isključivosti, što znači da osobine riječi *kvadratna* ne mogu biti sastavni dio osobina riječi *kugla* (osim ako se ta rečenica ne shvati kao topološka tvrdnja o kugli). Ta je rečenica ovjerena i na morfološkoj i na sintaktičkoj razini, i gledano izolirano, svaka je riječ u toj rečenici semantički ovjerena i smisljena sama za sebe. Gledamo li pak rečenicu kao cjelinu, ona je neistinita i nema smisla.

6. Za proizvodnju smislenih rečenica veoma je, dakle, važna leksičkosemantička složivost¹⁷ riječi u njoj. To je sposobnost riječi da se na osnovi svojega individualnog značenja slaže s drugom riječju u rečenici na osnovi individualnog značenja te druge riječi. Značenja leksički složivih riječi kompatibilna su. Za rečenicu *To je kvadratna kugla* može se reći da su leksička značenja riječi *kvadratna* i riječi *kugla* nesloživa, inkompatibilna. U leksičkoj semantici riječi *kugla* nema dakle mjesta osobinama kakve se iskazuju riječju *kvadratna*. Zbog nesloživosti leksičkih značenja riječi *kvadratna* i *kugla* ne potire se atributnost atributa *kvadratna*, dakle atributa kao sintaktičke kategorije.

Ogledajmo drugi primjer:

c) *Vidim bijeli snijeg.*

Taj primjer čini drugu krajnost: leksička značenja riječi *bijeli* i *snijeg* pretjerano su složiva tako da veza dviju riječi takva leksičkog značenja ne daje smisla. Da bi neka rečenica imala smisao, složivost leksičkih značenja riječi u njoj mora biti manja od one u primjeru

c) *Vidim bijeli snijeg.* (potpuna složivost leksičkih značenja)

a veća od one u primjeru

b) *To je kvadratna kugla.* (odsutnost složivosti leksičkih značenja).

To znači da postoje okviri u kojima se složivost značenja mora kretati da bi komunikacija bila smisljena. Komunikacijski prihvatljiva složivost leksičkih značenja, koja ne daje besmislene rečenice, može se kretati u rasponu od *bijeli snijeg* do *kvadratna kugla*.

Promatramo li rečenicu kao sredstvo komunikacije, onda se smislenost rečenice nameće kao jedna od pretpostavki svrhovite komunikacije.

7. Da bi neka rečenica mogla ispuniti zahtjeve komunikacije, mora se osim ovjerenosti na svim razinama voditi računa i o količini obavijesti. S obavijesnoga gledišta nije svejedno kaže li se: *Vidim bijeli snijeg* ili *Vidim novi snijeg*. Svojevremeno je snijega da bude bijel, i to je njegova inherentna osobina koju govornik nekog jezika zna i očekuje. Leksička značenja riječi *snijeg* i *bijel* po tome su složiva. Upravo stoga što se od *snijega* očekuje da bude *bijel* (bjelina je jedna od najtipičnijih osobina

¹⁶ To nije topološka tvrdnja o kugli.

¹⁷ D. N. Šmel'ev, *Sovremennyj russkij jazyk*, str. 217; A. Belić, *O značaju sintagma za razvatak jezičkih pojava*, J. F., knj. 20, Beograd 1953—54, str. 16.

snijega, i stoga najvjerojatnija, najviše se očekuje), nema rečenica *Vidim bijeli snijeg* veliku komunikacijsku vrijednost jer ne kazuje ništa novo: *bijel* je pretkaziv po *snijeg*. Ta je rečenica s gledišta komunikacije pretjerano zalihosna, odnosno slabo obavijesna. Smisljena, prihvatljiva složivost leksičkih značenja mora se prema tome kretati od nula do maksimum, pri čemu je nula odsutnost složivosti leksičkih značenja, a maksimum znači 100-tnu složivost leksičkih značenja. U tako omeđenu prostoru moguće je stvarati rečenice koje nose prihvatljivu količinu obavijesti i koje su time smislene, tj. koje nisu pretjerano zalihosne.

Zalihost nije jeziku strana. Ona se u jeziku manifestira kao pretkazivost jedne riječi po drugoj, a to znači i gramatičkih svojstava jedne riječi po gramatičkim svojstvima druge riječi. Ali pretjerana zalihost obavijesti među jezičnim jedinicama može postati kočnicom komunikaciji i postati potpuno neobavijesnom. Stoga se u normalnim uvjetima teži tome da rečenica ne bude samo gramatički korektno složena nego i da bude smisljena i komunikacijski upotrebljiva, tj. da bude ograničeno zalihosna.

8. Značajnu ulogu pri stvaranju smislenih rečenica, uz ograničenu zalihost što mora postojati između riječi u funkciji atributa i njegova nomena, npr., ima suodnos opsega značenja pojedine riječi koja se uvrštava u funkciji neke od sintaktičkih kategorija i koje druge riječi što već u rečenici stoji za neku sintaktičku kategoriju. To je osobito važno u odnosu između riječi u subjektu i riječi u predikatu.¹⁸

M. Ivić polazi od toga da se imenice mogu upotrebljavati generički ili referencijalno, pri čemu je uz to važan i opseg značenja te riječi. Ona kaže: »...logički organizovano mišljenje uvek podrazumeva upravo taj redosled u identifikovanju pojava koji nam reflektuje ovakav redosled u izgovaranju imenice šireg i imenice užeg značenjskog opsega«¹⁹.

9. Analizirajući obavezne atribute,²⁰ uočila sam u grupi semantički obaveznih atributa pojavu koju opisuje M. Ivić.²¹ Ona citira primjere tipa: *Zorica je lepa žena* i zaključuje: »U odnosu na takav subjekt, 'suštinsko' značenje predikatne imenice kao takve pokazuje se komunikativno redundantnim; predikatska poruka sadržana je u podatku koji izriče njen atribut, tj. pridev.«²² I u našoj se građi našao potvrđen primjer takve konstrukcije:

d) *Moj djed je bio snažna zdrava priroda,
izuzetan poslovan čovjek.*

V. Desnica, Proljeća Ivana Galeba 203

Ako promatramo odnos riječi *priroda* kao dijela imenskoga predikata i riječi *djed* kao subjekta, vidimo da je prediciranje imenice *djed* pomoću same imenice

¹⁸ Na tu je pojavu upozorila M. Ivić u Lingvističkim ogledima, str. 110 i dalje, a uočila sam je i ja (1977) i potkrijepila primjerima.

¹⁹ M. Ivić, Lingvistički ogledi, str. 110, bilj. 7.

²⁰ M. Znika, Odnos atribucije i predikacije, str. 148—240.

²¹ M. Ivić, O nekim sintaksičkim službama imenica tipa *čovjek*, *žena* i sl., Južnoslovenski filolog, knj. XL, Beograd 1984, str. 1—10 i Lingvistički ogledi str. 87 i d.

²² M. Ivić, O nekim sintaksičkim službama, str. 1.

priroda doista potpuno neobavijesno jer je sadržaj riječi *djed* obuhvaćen sadržajem riječi *priroda*: *djed* je dio *prirode*. To nam potvrđuje i definicija riječi *priroda* u Rječniku JAZU, gdje se riječ *priroda* upućuje na sinonim *narav* i tamo ovako definira: »narav je isto što i priroda, tj. ona moć, sila, koja na svijetu sve rađa, mijenja, uništava.« U suženu značenju ta riječ označuje 'stvorenje', a onda još uže 'biće'. Raspon značenja riječi *priroda* ogroman je tako da je količina semantičke obavijesti (obavijesti o njezinoj semantici) koju takva imenica nosi kao predikat u rečenici veoma mala. Semantička se obavjesnost toga iskaza može povećati uvrštavanjem uz riječ *priroda* nekog atributa. Kako je atribut kao sintaktička kategorija načelno pretkaziv uz svaki nomen, dakle je sintaktički zalihostan, to je na sintaktičkom planu količina obavijesti što je on može unijeti u rečenicu mala. Taj se manjak obavijesti može nadoknaditi uvrštavanjem riječi prikladna značenja u funkciji atributa uz riječ *priroda*, koji onda, sužavajući značenje toj imenici, i to tako da ona (u našem primjeru znači 'čovjek') pridonosi povećanju njezine semantičke obavijesti, a time i obavjesnosti cijele rečenice d). Kako se rečenica stvara da bi se njome komu što god pripočilo, važno je da rečenica nosi najveću moguću količinu semantičke obavijesti, znači da bude semantički obavijesna, tj. da bude tako organizirana da riječi u njezinim relevantnim dijelovima nose maksimalnu količinu semantičke obavijesti. Pri tome se može pokazati prividan paradoks: što riječ znači više, znači zapravo manje. Kako to? Pokazuje se da širina značenja neke riječi stoji u obrnutu razmjeru s količinom semantičke obavijesti koju takva imenica nosi. (Usporedi naš primjer pod d).) Uz takve je imenice atribut onda semantički obavezan jer u cijelu rečenicu unosi semantičku puninu i osmišljuje cijeli iskaz. Može se čak reći da se u takvim primjerima²³ funkcija imenice u predikatu i svodi samo na to da otvori mjesto u rečenici atributu čija je semantika relevantna za značenje cijele rečenice jer dokida pretjeranu zalihost.

Kada je imenica tipa *priroda* uvrštena kao dio imenskoga predikata, i to uz subjekt za koji stoji imenica užega značenjskog opsega, čini nam se kao da je imenica *priroda* semantički prazna. Međutim to je samo prividna semantička praznina. O semantičkoj praznini neke riječi, o semantički ispražnjenoj riječi može se govoriti tek ako je ta riječ izgubila svoje pravo značenje i dobila mnogostruka značenja²⁴. U riječi *priroda* (primjer d)) nema ni govora o kakvu promijenjenu sekundarnu značenju. Značenje riječi *priroda* doista je tu pravo. Ona nije ostala bez značenja, već prevelik raspon njezina značenja stvara privid semantičke praznine. U nekih drugih riječi doista se može govoriti o semantičkom pražnjenju, o gubitku prvotnoga značenja i o dobivanju drugih značenja, koja onda mogu biti pogodna i za stvaranje frazeologiziranih izraza. Ilustrirat ćemo to samo jednim primjerom s riječju *stvar*. Osnovno je značenje te riječi²⁵ 'sve što je stvarno, što u fizičkom ili materijalnom svijetu postoji, što se može ljudskim čutilima ili čulima zapaziti, sve živo i neživo, sve, što može biti predmet imovine'. Promjena značenja te riječi išla je ka sužavanju njezina značenja tako da se dobilo značenje 'mrtav predmet koji ponajviše pripada pokretnoj imovini' ili još dalje 'svako stvorenje koje živi na zemlji'. Toj se

²³ O takvoj funkciji imenica usp. i moj rad Odnos atribucije i predikacije, str. 117—125.

²⁴ R. Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Matica hrvatska, Zagreb 1969.

²⁵ Po Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1956—1958.

riječi značenje može promijeniti i time da joj se oznaka konkretno zamijeni oznakom apstraktno pa *stvar*, uz ostalo, znači 'ono što se događa, što se dogodilo ili što se može dogoditi, bilo dobro ili zlo, događaj, slučaj, prigoda, zgoda'. Riječ *stvar* s tako promijenjenim oznakama bila je pogodna za stvaranje fraza tipa *ta stvar, jedna stvar, neka stvar, druga stvar, velika stvar, sveta stvar, važna stvar* itd., u kojima glavninu semantičke obavijesti nosi atribut, a imenica *stvar*, semantički ispražnjena, služi samo zato da se nešto može uvrstiti kao atribut i da to nešto može onda dati semantičku puninu cijeloj frazi.

U primjerima poput našeg d) važno je poznavanje opsega značenja riječi. Poznavanje značenjskog opsega riječi omogućuje, kako neki vele, semantičko rangiranje imenica ili kako se to u američkoj literaturi naziva hijerarhijsku strukturalaciju jezika. Mi smo tu pojavu ovdje samo usput dodirnuli. M. Ivić piše: »Semantičari su odavno upozorili na činjenicu da imenice mogu obrazovati jedinstvene leksičke nizove hijerarhijski srediene po rastućem rasponu značenjskog opsega svojih jedinica (up. na primer odnos između reči *vučjak — pas — životinja*). Ovdje pod imenicama 'vrlo širokog značenja' treba razumeti leksičke jedinice koje u takvim specifičnim nizovima zauzimaju u hijerarhijskom pogledu apsolutno prvo mesto.«²⁶ Takve je nizove lako formirati kad je riječ o imenicama s obilježjem konkretno, ali je vjerojatno nešto teže kod nekih imenica s oznakom apstraktno.

Izborom koje od imenica najvećeg opsega značenja u neku rečenicu slabo će porasti količina semantičke obavijesti u toj rečenici, ako se ta imenica uvrštava u funkciji predikata, kao u našem primjeru s imenicom *priroda*. Ne postoji nikakav sintaktički razlog zbog kojega bi imenica *priroda* morala uza se imati atribut. Obaveznost atributa proizlazi u takvim primjerima otuda što je prediciranje imenice užeg značenja imenicom šireg značenja posve neobavijesno, kao što je već rečeno, jer kazuje samo ono što već znamo iz iskustva i što je posve pretkazivo, a to je u našem slučaju, da je *djed* dio *prirode*. Atribut je u takvim rečenicama semantički obavezan radi sužavanja značenja imenici tipa *priroda*. Semantički prikladnom riječju ograničuje se raspon značenja takvih imenica. Time je porasla količina semantičke obavijesti u toj rečenici.

10. Princip ekonomiziranja semantičkom zalihošću²⁷ odigrao je važnu ulogu u smanjivanju semantičke zalihosti i u idućem slučaju. Riječ je o ovećoj grupi semantički obaveznih atributa²⁸ koju čine imenice s oznakom apstraktno i koje, kad se uvrste u funkciji AO sredstva uz predikatni glagol ista ili bliska leksičkog značenja, postaju zalihosne kao AO sredstva uz taj predikat. Mogućan način da se takva zalihost dokine jest uvrštavanje semantički relevantne riječi kao atributa uz tu imenicu. Time se ujedno mijenja i razumijevanje takve adverbne oznake s atributom: ona se shvaća kao adverbna oznaka načina. Evo primjera:

- a) *Govorio je glasom.* (pomoću glasa)
- b) *Govorio je tihim glasom.* (kako)

²⁶ M. Ivić, *Lingvistički ogledi*, str. 108.

²⁷ Termin *princip ekonomiziranja semantičkom zalihošću* u meni dostupnoj literaturi nisam našla.

²⁸ M. Znika, *Odnos atribucije i predikacije*, str. 155—159.

Rečenica a) pretjerano je zalihosna. Ona može postati obavijesnom na dva načina: prvo da joj se doda semantički relevantna riječ u funkciji atributa:

Govorio je tihim glasom.

drugo, da se uključi opozicija: *govoriti prstima*. U normalnim se okolnostima ta opozicija ne uključuje pa najveću vjerojatnost da se pojavi ima konstrukcija *govoriti glasom*, pomoću glasa kao fizičke supstancije, i stoga taj izbor (*glasom*) nosi najmanju moguću količinu obavijesti. Semantički relevantnom riječju u funkciji atributa dokida se prevelika zalihost adverbne oznake sredstva, a time i cijele rečenice, čime se istovremeno povećava količina semantičke obavijesti. Neke od takvih konstrukcija moguće je zamijeniti približno ekvivalentnim prilogom načina:

spavati slatkim snom — spavati slatko
govoriti tihim glasom — govoriti tiho
opisivati prilično mirnim glasom — opisivati prilično mirno.

Atribut se u takvim konstrukcijama mora izreći, nije dostatno da se podrazumijeva²⁹. Evo, ilustracije radi, nekoliko primjera:

Govorio je starac promijenjenim glasom.

S. Novak, Grad 150

Pustimo te nerazumljive novotarije, reče glavar glavarskim glasom.

Dukić 145

Otac nas ne voli reče |pas| tužno, ljudskim glasom i legne do Šimeka.

Goran, Dani 141

...on je iskočio na... obalu ... i povikao strašnim glasom »pridaiti ze «...

Marinković, Ruke 125

Dovikne gore u kuću onim svojim dragim i toplim glasom...

S. Novak, Grad 104

Vi želite da govorim Vašim riječima!

Kaleb, Vidik 56

Porvrdi on nepromijenjenim grubim, ali tihim glasom.

S. Novak, Grad 165

Cijela je kuća još spavala slatkim snom.

Marinković 450

Cikorije crv Hazdrubalović smijaše se smijehom trzavim.

Marinković 213

Trči staračkim, klecavim korakom.

J. Kušan, U proc. 30

Bio je zaboravio na žandara koji je gledao u njega prosjačkim očima.

Marinković, Ruke 131

Piljio je u mene isljedničkim pogledom.

Desnica, Proljeća 265

²⁹ Taj se tip semantički obaveznih atributa mora »materijalizirati«, ostvariti u rečenici da bi rečenica bila smisljena. Nije dostatan situacijski kontekst da ga nadomjesti. M. Ivić tvrdi da se obavezni determinator npr. u instrumentalu karakteristične pojedinosti »obavezno podrazumeva, ali ne materijalizuje« i dalje: »obavezni determinator je u stvari dosledno neispustiva gramatička jedinica samo na tzv. 'dubljem' (tj. apstraktnijem) nivou jezika«. Lingvistički ogledi, str. 192.

Kapetan ga je sada odmjeravao hladnim podrugljivim pogledom.

Marinković 573

Onda su ljudi, koji su ga dotad slušali otvorenim ustima ... usta zatvorili...

Dukić 88

Sotona me je ugrizao mačjim zubom.

S. Novak, Grad 41

11. Zaključno možemo reći da je za uspostavljanje komunikacije važna i gramatička ovjerenost rečenice i njezina smislenost, a ta uključuje i leksičkosemantičku složivost riječi u njoj, te ispravno odmjerena količina semantičke obavijesti, odnosno uvažavanje principa ekonomiziranja semantičkom zalihošću. Tek kad su ta tri zahtjeva ispunjena i u skladnu suodnosu, moguće je uspostaviti svrhovitu komunikaciju. U takvoj analizi rečenice pokazuje se iznimna važnost atributa. On je, premda sintaktička kategorija izvan osnovnoga rečeničnog ustrojstva i premda sintaktički zalihostan, semantički osobito važan jer bi mnoge rečenice bile neovjerene da u njima nema obavezno uvrštene semantički prikladne riječi u funkciji atributa. Promatrajući odnos sintaktičkog ustrojstva rečenice, s jedne strane, i sadržaja obavijesti tih sintaktičkih kategorija, s druge strane, pokazuje se zapravo kako zahtjev za što većom količinom obavijesti utječe na izbore na semantičkoj razini, na izbor značenja svrhovitih u određenoj prilici za izricanje kojih nam stoje na raspolaganju prikladni sintaktički obrasci. Stoga je potrebno otkrivati načine koji omogućuju stvaranje smislenih i za komunikaciju svrhovitih rečenica i opisivati ih. Svaki je doprinos na tom polju dobrodošao.

POPIS DJELA IZ KOJIH SU PRIMJERI

Slobodan Novak, *Tvrđi grad*, Zora, Zagreb 1961.

Ante Dukić, *Dnevnik jednog magarca*, Jugoslavenska štampa, d. d., Zagreb 1925.

Vladan Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*, Branko Đonović, Beograd 1963.

Ranko Marinković, *Kiklop*, II. izd., Prosveta, Beograd 1966.

Jakša Kušan, *U procijepu*, Zora, Zagreb 1954.

Ivan Goran Kovačić, *Dani gnjeva*, Matica hrvatska, Zagreb 1936.

Ranko Marinković, *Ruke*, Svjetlost, Sarajevo 1964.

Vidik — *Antologija: Novi hrvatski prozaici*, Split 1969.

ZUSAMMENFASSUNG

EIN BEITRAG ZUR ANALYSE DER SEMANTISCHEN REDUNDANZ

Im Artikel wird die Beziehung zwischen einem Wort, das in einen Satz als Attribut eingereiht wird, und einem Nomen, das diesem Attribut den Platz im Satz eröffnet hat, betrachtet. Man untersucht die Semantik dieser Wörter und man sieht ein, dass es in einer Kommunikation zweckmässig ist, solch ein Wort als Attribut einzureihen, dessen Semantik mit der Semantik des übergeordneten Wortes im Einklang steht und semantisch nicht zu viel redundant ist, das heisst, deren Semantik im Rahmen von

Pada bijeli snjeg.

und

To je kvadratna kugla.

steht. Nur auf diese Weise kann ein Attribut als eine syntaktisch redundante Kategorie der Information eines Satzes beibringen. Syntaktisch korrekte Sätze sind dabei eine Vorbedingung und nicht die Garantie des Sinnvolls eines Satzes.